

Nost®àlgia

Com que l'etimologia de la paraula *nostàlgia* no li fa justícia (perquè conté un retorn dolorós, un plany cap al que s'ha perdut), n'hauréem d'inventar una per referir-nos a la mena de nostàlgia que es llegeix a l'obra de Vicenç Pagès Jordà. *Nost@àlgia*: mot patentat per encabir la fusió entre la nostàlgia comuna (l'estat d'ànim personal) i el nosaltres, que defuig l'assimilació amb la collectivitat que només s'aplega per enyorar la joventut. Penso en Vicenç Pagès Jordà com un rebel de la melangia amb la qual l'edat (i el caràcter) ens tempta intensament a l'hora d'encomanar el to i la cadència en l'escriptura. I malgrat això, cataloga les paraules de la nostàlgia presentant-nos-les com un bestiarí il·lustrat, construint una revisió de la realitat a través de la tria semàntica, que es vol lúdica per ser sociològica: el *Memòria vintage* és, segurament, el seu llibre més *nost@àlgic*.

Text i fotos > **MAR BOSCH**, escriptora

«Durant molt de temps, el passat es va allunyant de tu fàcilment i sembla que de manera automàtica, adequada. Les escenes viscudes no és que s'esvaeixin, sinó que es tornen irrelevantes. Llavors hi ha un canvi de sentit, allò que havia quedat enrere i oblidat sorgeix novament, reclama atenció, fins i tot t'exigeix que hi facis alguna cosa.»

VPJ cita **ALICE MUNRO** a les portes de *Memòria vintage*

Pèls i senyals

Un dels textos que em faltaven per poder escriure aquest article des d'una posició més o menys raonada era el recull *El poeta i altres contes*. A la biblioteca tenien un exemplar que l'autor (Vicenç Pagès Jordà, a partir d'ara VPJ) havia signat a la Llibreria 22, i que dedicava al possible comprador. Com va arribar aquell llibre signat a l'Allende és un recorregut que resseguiria un sonat amb ganes de conjecturar, sobretot per la sorpresa material que em vaig trobar en girar-ne el primer full: un cabell prou llarg per ser del cap d'algu i d'enlloc més. Segurament un cabell de dona (o d'algu que imitava el pentinat de David Foster Wallace).

Ja sé que em direu que això no és tan extraordinari, que si ens mirem els

>> *L'escriptor en un autoretrat al seu pis d'estudiant de Barcelona, el 1985.*

(Foto: ARXIU FAMILIAR)

llibres molt de prop és possible que hi trobem rastres físics del lector, aquells *Ossi di seppia* —les ruïnes inútils de Montale— perduts enmig de les planes d'un llibre, en comptes de rodolar a trenc d'onada fins a desaparèixer. El llibre, molt més sentimental que el mar, serva les restes del lector: pestanyes, potser algun bocí d'ungla rosegada —ecs!—, també un cabell com el que jo vaig trobar. I ara ve la casualitat: la portada del recull de contes, precisament, l'il·lustra una pinta amb un cabell que s'ha quedat enmig de les pues. El que hi havia fent de punt a l'interior potser hi havia estat durant anys, qui sap si des del 2004, en què *El poeta i altres contes* va guanyar el Premi Mercè Rodoreda. Vaig arribar a pensar que seria curiós escriure que aquell algú li hagués deixat expressament, amb unes intencions que encara he de determinar, però que segur que tenien a veure amb la coberta i amb algun missatge extret de la lectura d'algun dels contes. I si el cabell no era d'un lector? Si no era d'un lector, només podia ser d'una persona, i l'última que havia tingut contacte amb aquella pàgina de la dedicatòria bé podria ser l'autor. Llavors em vaig imaginar VPJ arrencant-se aquell cabell i posant-lo com a punt de

Malgrat que es digui que la nostàlgia ha sigut un dels elements vertebradors de l'obra de VPJ, penso que no escrivia des de l'enyorança (personal) d'un temps que ja no existeix

pàgina. Quines coses. Un exlibris amb ADN. Tot seguit vaig veure la cara de pòquer que faria quan li preguntés si l'hi havia deixat ell. Diria: «Quina manera tan ximple de començar un article». Nostàlgia comuna és passar d'aquestes imaginacions viatgeres a l'ara d'on no et pots moure. La primera entrada de la *Memòria vintage* és la paraula *absència*.

Amb el temps he constatat que costa escriure des de l'enyorança. I extrapolo: la sensació de pèrdua bloqueja, a l'estil del conte de Calders; la sensació de pèrdua és la roda que gira a l'inrevés en la trajectòria de la creativitat, que sovint vol anar endavant i s'obre pas entre les adversitats —escriure un article sobre la nostàlgia en l'obra d'un dels teus referents en literatura, per exemple. La sensació de pèrdua desconcerta, per això

és paralitzant. Això em permet exposar una de les primeres premisses: si l'enyor t'atura, llavors deu ser que la nostàlgia t'esperona. I no, malgrat que es digui que la nostàlgia ha sigut un dels elements vertebradors de l'obra de VPJ, penso que no escrivia des de l'enyorança (personal) d'un temps que ja no existeix. Si fos així, no hauria produït ni una línia de qualitat (literària) ni tindria tan afilada la punxa

>> A *Memòria vintage*, VPJ va escriure una mena de diccionari cultural sobre la generació del baby-boom. (Foto: EDITORIAL EMPÚRIES. GRUP 62.)

>> VPJ amb el seu oncle als autos de xoc de les Fires, pels volts de l'any 1966. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

del sentit de l'humor. I els seus llibres —penso sobretot en *Memòria vintage* o en *Els jugadors de whist*— no ens haurien deixat bon gust de boca, que no és el mateix que deixa l'autocomplaença generacional, tan agra, tan gelosa del passat i tan envejosa del futur. Ni tan sols hi ha nostàlgia anticipada, la repera, aquella nostàlgia vers el present, aquella nostàlgia sense objecte que et compungeix per entrenar el múscul de la gestió de l'absència.

Dèria, distància, talent

La nostàlgia que podem induir de les expressions del *vintagès* —la llengua *vintage*-Pagès— és una de les eines usades amb més mestratge del seu instrumental. Parla sovint del passat, sí, però com si es pogués estar suspès sobre la pàtria d'un temps que ja no ens pertany, i que —en part— ens explica. Sense rancor, i amb un judici entreteixit amb la complicitat lectora de qui té a l'altra banda. La nostàlgia de broc gros sovint peca d'amorrar-se massa a la pel·lícula mental de les nostres vides. La nostàlgia en l'obra de VPJ es beneficia de l'ús sapiencial de la distància d'un bon ironista, la dèria d'un col·leccionista, la generositat d'algú que, tot i que sabia que amb el seu talent ja omplia grans habitacions, sempre convidava a passar el dels altres.

La distància d'un bon ironista: és la mateixa distància que, paradoxalment, converteix la seva aproximació en una enfocada dissecció intergeneracional. Sabeu el gest que fem per

>> Vicenç Pagès i Esteve Miralles presentant La música i nosaltres al Taller de Músics de Barcelona, el 2017. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

La nostàlgia en l'obra de VPJ es beneficia de l'ús sapiencial de la distància d'un bon ironista, la dèria d'un col·leccionista, la generositat d'algú que, tot i que sabia que amb el seu talent ja omplia grans habitacions, sempre convidava a passar el dels altres

>> L'escriptor comentant Unforgiven, de Clint Eastwood, al Museu del Cinema de Girona, dins del cicle «Cinc seqüències per explicar una obra mestra», el 2018. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

llegir la lletra petita? A la pàgina 67 de *Memòria vintage* llegim: «Vam deixar d'anar a l'església, de confessar-nos, de creure en Déu, ens vam fer nietzscheans i tot, però la sensació de culpa no ens abandonava. Al contrari del que es podia pensar, però, no la dúiem incorporada als gens, ja que els nostres fills —per sort o per desgràcia— tenen la mateixa relació amb la culpa que l'Edith Piaf que no es penedia de res, de res, de res». Era l'entrada que dedicava al seu particular diccionari a la paraula *culpa*. Aquella accepció de culpa ja no ens pertany, per exemple, però continua formant part de nosaltres: el temps s'ha encarregat de posar-la a lloc, d'exterioritzar-la, d'enfocar-la amb la claredat que convé a les coses funestes a les quals els agraden els racons foscos per així anar pouant, i pouant.

Nostàlgia i sentimentalisme

Però per continuar parlant de nostàlgia, primer caldria desenganxar-la del concepte generalitzat del sentimentalisme. Sovint usem aquestes dues paraules com si fossin una mateixa cosa. Diem: «No caiguem en la nostàlgia i el sentimentalisme», com si, totes dues juntes, fossin un únic forat on precipitar-se si es bada. VPJ, expert a detectar les trampes de les produccions textuals (les seves i les alienes), sabia molt bé on posar els peus a l'hora d'escriure. Sabia també que no cal menystenir cap magí quan es tracta d'afegir-lo a l'olla i que, a vegades, el sentimentalisme també fa bo el caldo. Però no era el seu cas. Es detecta a unes quantes de les seves novel·les —també es detecta als assaigs i als articles, també es detectava quan obria la boca—: ningú afirmaria que fos un escriptor sentimental, en el sentit d'aquells que prioritzen (a vegades per estratègies comercials, a vegades perquè no en saben més) els sentiments per damunt de la intel·lectualització i per damunt, sobretot, de la qualitat literària.

Tot l'arsenal mercantilístic de *Yo fui a EGB*, per exemple, és una producció sentimental contemporània, una producció sentimental disfressada de nostàlgia sociològica. «Todos tus recuerdos en el bolsillo», diu l'eslògan que fan servir per anunciar-ne l'edició de butxaca. Un sentiment *retro*: de seguida ens veiem a nosaltres mateixos, reculats fins als anys vuitanta, veient

Ràdio Cincinnati, El equipo A i la seva furgoneta negra, en Magnum i el seu bigoti-furgoneta. Llavors sentim tot el pes del temps i, per alleugerir-lo, comencem a comparar i a posar el passat per sobre el present. Això no és nostàlgia, és sentimentalisme. I contra els sentiments no s'hi pot fer res. La cosa s'assembla molt a la nostàlgia individual que dista de la nostàlgia usada com a eina per mirar la societat: la nostàlgia sociològica. Ell hi posa nom quan, a *Els jugadors de whist*, el narrador s'hi refereix com una

utopia sentimental: «La joventut és potència i desconcert, dos elements que tendeixen a anul·lar-se mútuament».

Nostàlgia sociològica: recopilació, resistència, literatura

El cas és que VPJ sí que era un escriptor que practicava aquesta mena de nostàlgia sociològica, encara que quan vam presentar la seva *Memòria vintage* va negar a tort i dret que allò que havia escrit fos un exercici de cap mena de nostàlgia. Sí que ho era. El que vam acordar va ser que no era la classe de

Darrere tanta resistència a l'absència hi ha l'esperit d'un col·leccionista, d'algú que sembla voler llegir-ho tot, voler guardar els retalls de tot i museïtzar-ho en un text nou, candent i esplèndid perquè conté la força del missatge a la resistència futura

nostàlgia que tothom associava al sentiment d'enyorança i de pèrdua, de vindicació d'un temps passat com a acte d'autoafirmació identitària. Era un exercici de nostàlgia sociològica, la que no defuig la intel·lectualització (com fa el sentimentalisme), tot el contrari, la que exposa sobre la taula de dissecció el relat del passat com un tòtem referencial fet de records individuals, experiències col·lectives i, sobretot, una matèria articulada entorn de la noció d'absència.

El passat que apareix al diccionari no

s'evoca, es construeix en contraposició al present. És d'aquesta manera que s'obre un diàleg entre les dues esferes i és un diàleg crític, lúcid, expansiu. Un diàleg que recull l'esperit de l'enciclopedisme il·lustrat i el *popitza* (el converteix en popular): hi escriu les músiques que es resisteixen a ser silenciades (*La música i nosaltres*, no casualment a *Els jugadors de whist* hi ha un capítol que ja bateja amb «La música i ells», potser el germen del volum posterior); les novel·les juvenils que es resisteixen a ser substituïdes per produccions educatives amb missatge (el seu cànon imprescindible de literatura juvenil); els esdeveniments que es resisteixen a ser interpretats (*Kennedyana*); les sensacions que es perdrien perquè fan angúnia de recordar (*Les pudors en la literatura*) i les que no t'obrien tot un món si algú no es dedicava a treure-hi el tap (*Les olors en la literatura*); i per què no: els sentiments, també els sentiments que es resisteixen a convertir-se en simple melancolia, en pena de retrovisor, en sociologia de saló: la *Carta a la reina d'Anglaterra* és un divertit monument a la nostàlgia, una que per via a través dels segles.

Darrere tanta resistència a l'absència hi ha l'esperit d'un col·leccionista, d'algú que sembla voler llegir-ho tot, voler guardar els retalls de tot i museïtzar-ho en un text nou, candent i esplèndid perquè conté la força del mis-

>> Imatge en record d'un dels personatges d'*Els jugadors de whist*, Biel Madison, el 16 d'agost de 2022. (Foto: JOSEP M. DACOSTA)

satge a la resistència futura. I això em fa pensar d'haver-li sentit dir alguna vegada, potser al discurs d'acceptació del Premi Sant Jordi, la mateixa frase que pronuncià John Connor a *Terminator*: «Si esteu escoltant això, vosaltres sou la resistència». Si esteu llegint qualsevol cosa de VPJ, vosaltres també sou la resistència.

El mateix impuls de resistència a l'absència el trobem en la tria temàtica. A *El món d'Horaci*, cita Augusto Monterroso: «Hi ha tres temes: l'amor, la mort i la televisió». Jo hi afegiria la nostàlgia al rescat d'aquestes tres coses. Ara que el tinc a les mans, a *El poeta i altres contes* apareixen uns quants relats dedicats a escriptors inèdits, com ara Christina Feld, «una escriptora inèdita perquè no té prou pàgines per fer un llibre. Els seus folis són dins una maleta, sense numerar, desordenats, i no troba l'energia i la concentració necessàries per convertir-los en un text». El que es perd, el que el pas del temps disgrega i fragmenta, la memòria s'encarrega de recompondre-ho: «només» cal el que no tenia l'autora inèdita, energia i concentració. I VPJ és un teixidor expert a literaturitzar l'acció memorialística a través d'aquests dos dons: ens fa fer memòria d'una realitat que no ha existit mai (el text de Christina Feld) o de qualsevol altra que podria haver compartit el seu destí. Quan passa per totes les edats del castell de Sant Ferran a *Els jugadors de whist*, per exemple. No diu cap mentida —no ficciona gaire— quan repassa les èpoques del castell en relació amb la ciutat que, en teoria, havia de protegir. Què és, tot aquell castell? Un escampall de les absurditats, de les pretensions, esperances i contradiccions que regeixen la nostra societat

>> Amb la publicació de *Memòria vintage*, de tant en tant l'escriptor il·lustrava els seus perfils de Facebook i Twitter amb dibuixos de còmic amb missatges en vintages. (Foto: PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA)

>> Discos, també dits elapés, de la col·lecció particular de VPJ. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

i que ho han fet des que al món es va posar la primera pedra. Però nosaltres, a diferència del pobre castell, potser hi tenim alguna cosa a pelar, en aquesta vida. «No tothom té dret a triar les inclemències del destí, però cadascú és responsable dels refugis que utilitza per protegir-se'n», diu al capítol d'*Els jugadors de whist* titulat «Sexe, drogues, rocanrol i informàtica».

A la nostàlgia sociològica de què parlàvem hi hem d'afegir un gust particular que dedueixo que surt de la deferència que tenia per allò fragmentari, menystingut, fracassat, arronsat, tocat per la força del retrocés, abandonat, que va pel camí de perdre's («Can you hear me, Major Tom?», diu l'*Space Oddity* de Bowie). I escrivint-ne, hi connecta. És el control de la Terra posant-se en contacte amb l'astronauta que ens mira de lluny i a vegades a l'inrevés; és l'aventurer galàctic intentant posar-se en contacte amb el planeta blau que és blau i què hi farem («Planet Earth is blue | and there's nothing

I can do»). I escrivint-ne fa molt més que això, exorcitza la possible visió enquistada que en teníem: parlàvem de Figueres, per exemple. Qui sinó VPJ hauria estat capaç de tornar *pop* ja no un personatge sol (perdonar-li el sentimentalisme, fer-lo proper, entranyable: fer-lo un Jordi Recasens), sinó una ciutat sencera? Quants gironins (quina proesa!) no ens hem mirat Figueres amb uns altres ulls després d'haver llegit la seva gran novel·la?

Potser un dels clams d'aquesta nostàlgia —que em permetreu anomenar *nost@àlgia*: la nostàlgia del nosaltres, la mirada personal que ens fem nostra, més joves o més vells que el mateix VPJ— és la reivindicació mateixa d'aquesta mirada. Una que només s'aconsegueix en un món que permet aturar-se, com quan Max (*El món d'Horaci*) diu que troba a faltar avorrir-se. Crec que tots trobem a fal-

tar avorrir-nos. El tedi s'ha convertit en una cosa espantosa. Els nostres fills es moririen de tedi, Déu no ho vulgui. A ells no els hem ensenyat a avorrir-se perquè això no s'ensenyava, s'evitava. I així tenim un món on és impossible aturar-se prou per divagar. Avorrir-se permet tenir temps per escriure un diari com el del nen Biel a *Els jugadors de whist* (el whist, una altra mostra d'aquell gust per les coses que ja no existeixen). Avorrir-se, dèiem, permetria tenir l'oportunitat d'engegar el motor de la creació (la maquinària de la cultura!). I avui fugim de l'avorriment com de la pesta. No dic que l'obra de VPJ sigui un clam nostàlgic a l'avorriment, dic que intenta fer-nos viatjar a un temps en què experimentar-lo no era cap drama. Com que s'avorrien, els nens van haver d'aprendre a jugar.

Recordo la presentació de *Memòria vintage* a la 22, quan VPJ em va convèncer que era molt més que un simple nostàlgic, que era *vintage*. Que alguns altres eren *retros* i tota la romanalla anterior, dinosaures. Vam passar un test als assistents i ens vam riure de nosaltres primer perquè són coses que fan les persones educades. He sentit dir als seus amics més propers que el seu millor moment era ara mateix. I que això ho va saber plasmar en tot el que va viure i escriure. Em deixo molts aspectes de la nostàlgia en el VPJ que he llegit. Si heu arribat fins aquí, us convido a afegir-vos a aquest article perquè la *nost@àlgia* (al contrari de la senzilla nostàlgia individual) no es replega, s'expandeix complexament com un text que encara s'escriu. És la memòria fusionant-se amb la història i alguna cosa més. Allò que els nostàlgics comuns trobarem senzill d'enyorar. Difícil d'escriure.

>> Vicenç Pagès, a l'esquerra de la imatge amb jersei fosc i fulard, al tren cremallera de Núria en una sortida amb el grup d'escoltes de Figueres, pels volts de l'any 1975. (Foto: ARXIU FAMILIAR)

L'obra de VPJ intenta fer-nos viatjar a un temps en què experimentar l'avorriment no era cap drama. Com que s'avorrien, els nens van haver d'aprendre a jugar.

